

Sedaj se še izpremení v slona in se spustí za ukletim bratom. Ujame ga, izpremení se v človeka, vzame meč in mu odseka glavo. Bel golobček vzletí proti nebu.

Steklena gora se razgrne; on s svojimi tremi sestrami stoji na veličastni planoti. Potem se napotijo domov, in napravijo domá vesele gostí, kamor povabijo tudi mēnc, ki sem vse to videl ter vam povedal, kako se godí po svetu.

Književna poročila.

VII.

Uebersicht der Slavenreste in Tirol von Prof. Dr. H. Igu. Bidermann.
(«Globus», Illustrierte Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde, Bd. LIX, Nr. 19. & 20.).

Petindvajset let je že minilo, odkar je prof. Bidermann (ali kakor on trdi, nekov prijatelj njegov), v Lukšičevih »Slavische Blätter« (Dunaj, 1866.) pisal o nekdanjih spomenkih slovanskih (pravo: slovenskih) naselbin po Tirolskem. Njega spis je vzbudil veliko pozornost ne le v Slovanih, nego tudi v nemških preiskovalcih, in od tistega časa je jako narasla književnost o tem vprašanji. Prof. Bidermann sam je napisal leta 1876. nekaj dodatkov k razpravi svoji in jih pridejal svojemu delu »Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich.« V Slovanih se je bavil s tem vprašanjem sósebnó ruski akademik A. Wesselofsky (Časopis ces. ruskega ministerstva za národno prosveto, meseca listopada leta 1879.) in v Slovencih zlasti pokojni Davorin Trstenjak v svojem spisu: »Slovenske besede v Tirolskej nemščini« (Kres, 1884.).

V Tirolcih samih se je poleg Bidermanna največ bavil s slovenskimi naselbinami po Tirolah bivši gimn. ravnatelj *dr. F. C. Mitterrutzner*, ki je znan za velikega podpornika afriških misijonov. Napisal je leta 1879. v programu briksenske gimnazije razpravo »Slavisches aus dem östlichen Pusterthal in Tirol«, katera je izšla tudi v slovenskem prevodu pri J. Krajci v Novem Mestu leta 1880. Ali Nemcem ni bilo po volji, da sta Bidermann in Mitterrutzner takó ugodno pisala o nekdanjem slovenskem življi na Tirolskem, in začeli so kričati, da slovenske besede v tirolskem narečji ne dokazujejo ničesar za nekdanje naselbine slovenske, da te besede niti slovanske niso, nego romanske in da imajo le slovansko lice, da se jedino približujejo govoricí slovanski. »Sie sind blosse ‚Anklänge‘ slavischen Wesens. Diese rühren von äusserer Einwirkung her oder es treibt, ohne

dass auch nur derartiger Einfluss Platz gegriffen hätte — ,lediglich der Zufall damit sein Spiel (sic!). Ihnen müssen die oft täuschenden Analogien zugerechnet werden, welche auf den ersten Blick sogar als Slavenreste sich darstellen, während in Wirklichkeit nicht einmal ein Anklang slavischen Wesens vorliegt!“

Prvi vrsti teh nasprotnikov Slovenstva na Tirolskem pripada prof. A. *Unterforcher* v Hebu. Priobčil je že leta 1885. v programu litomeriške gimnazije spis »Romanische Namenreste aus dem Pusterthal«, v katerem se spominja tudi nekaterih slovanskih imen, a samó zató, da polemizira proti Bidermannu in Mitterutznerju, ki sta trdila, da je bila puštriška dolina nekđaj slovenska. Potem je šel prof. *Unterforcher* sam na lice mesta in se je sicer nekoliko bolje poučil o tem vprašanji, toda v glavni stvári je ostal venderle »nejeverni Tomaž«. Napisal je potem o krajevnih imenih puštriške doline še štiri spise, katerih je dal tri natisniti v programih litomeriške gimnazije (leta 1887.—1889.), a zadnjega v programu hebske gimnazije (leta 1890.).

Prof. Bidermann, ki je v tem še nabral nekaj podatkov o slovenskem življi na Tirolskem (»Forschungen zur deutschen Landes- u. Volkskunde«, I. Bd. 1886.), zbral je letos v omenjenem časopisu »Globus«, vse dosedanje podatke o slovenskih naselbinah po Tirolskem in takórekoč »sklenil račun« o tem vprašanji. Prof. *Unterforcher* je tudi precěj omajal dobro mnenje Bidermannovo, takó da mu poslednji daje izpričevalo: »Sein Verdienst ist es namentlich, falschen Deutungen mit beweiskräftigen Argumenten entgegen getreten zu sein.« Vender mora Bidermann sam priznati, da je sodil *Unterforcher* prestrogo in celó krivično: »Das Misstrauen, womit er die ‚slavischen Anklänge‘ auf ihren wahren(?) ethnographischen Wert prüft, verleitet ihn zu einer Strenge, welche ohne Not die slavischen Wurzelwörter durch romanische ersetzt wissen will und den Slaven überhaupt einen sehr beschränkten Einfluss auf jene Anklänge einräumt.« —

Da bi nekoliko ublažil to preveliko »strogost« *Unterforcher*jevo, podaja Bidermann v »Globusu« po Trstenjaku nekaj slovenskih besed v tirolski nemščini, katere utegnejo biti po Bidermannovem mnenji res slovanskega izvira. Tem izrazom pristavlja opazko, da so »očito importirani« po tirolskih krošnarjih in kupcih, ki hodijo po živino celó tjá dóli na Srbsko. Samó o nekaterih besedah se mu zdí verjetno, da so se morda tudi razširile iz puštriške doline po vsem Tirolskem, vender si ne more rešiti te »uganke« in poudarja, da je človeku treba biti skeptiskemu proti izrazom: Tschurl (čura, nepošteno dekle), Gunok (gonek), eine Roi machen (rojiti), Schitzen (ježice), Serkl (močvirje, od »srkatí«), Ritsche (rečina, vodotočina) in dober v pomenu »brav«. — Tudi méni Bidermann, da ni móči ničesar

sklepati iz cerkvenih patronov, ki so obljubljeni sôsebno Slovanom (sv. Vid, Ciril, Nikolaj, Helena), da bi bili na dotičnih krajih kdâj bivali Slovenci.

Po tem »skeptiškem« uvodu pride prof. Bidermann k »brezdvojnem« ostankom Slovanov in jih deli na te-le skupine: 1.) Besede, ki živé še sedaj v navadni govorici Tirolcev; 2.) besede ki zaznamujejo kraje; 3.) hišna in rodbinska imena; 4.) obiçaje in poročila pravnega znaçaja ter 5.) znamenja národnega tipa. Źal da se Bidermann povsod preveç naslanja na Unterforcherja in najprej pové le óno, kar je ta spoznal za neoporecno slovansko. To veljá zlasti o prvi skupini besed, o katerih trdi Unterforcher, da se slišijo »zgolj« le v izilski dolini (Iselthal na severozapadu od Lienza). Vender mora Bidermann priznati, da Unterforcher še ni izcrpil vseh slovenskih besed in da se tudi na zapádni stráni topláškega polja (torej v pustriški dolini) nahajajo še slovenski izrazi, n. pr. Datschker = krstaça. Dalje dostavlja, da je moralo biti pred sto leti obiçnih še mnogo več slovenskih izrazov po Tirolskem, kakor to dokazuje Hübnerjev »Salzburgisches Idiotikon« (Salzburg, 1796.). Prej je pripadala vsa defereška dolina Salzburškemu. Da se je tudi po vsi pustriški dolini nekdam govorilo slovenski, o tem ni dvojbe (primeri: »Zvon«, leta 1888.), ker je ta dolina pred letom 1500. pripadala oblasti goriških grofov. Temu odločno oporeka Unterforcher, izvajojoç ime *Pustrica* od »Birrus«, ki je bilo valjda staro ime za reko Rijenco (Rivnico?). Tudi Bidermann ne véruje, da bi bili Slovenci stanovali po pustriški dolini.

Kar se tiçe osebnih in rodbinskih imen, méni Unterforcher, da so se podcedovala po zemljiščih in prešla na njih sedanje (nemške) lastnike. Le v »najredkejšem« sluçaji da so »Hladniki, Globoçniki, Koperniki, Lazarji, Oblazarji, Prilogarji, Petriçi, Poljanci, Tožniki, Vraçarji« i. t. d. i. t. d. potomci nekdanjih slovanskih gospodarjev in da »v njih žilah le morda, ali izvestno že zeló stanjšana, še teçe slovenska kri.« Iz nekega goriškega urbarja (z leta 1329.) navaja Unterforcher lepe slovenske priimke, kakor: Glavik, Hudokruh, L'stigoj, Stojmir, Hobnik, Koristnik, Plastnik, Povek, Šugoj i. t. d. Da se nahajajo slovenski priimki tudi drugod po Tirolskem, to si tolmaçita Unterforcher in Bidermann takó, da so se slovenski gospodarji selili, ali pa da so bili izgnani zaradi vere.

Sôsebno važen je odstavek o obiçajih in pravnih spomenikih. Med prvimi navaja Bidermann »turçanje« jajec in »groglovanje«, t. j. paçiti se pri govorenji, zadržavati sapo in govoriti takó, da ga drugi ne spoznajo. Izraz »Rott« (podobçina) spominja na staro slovensko razdelitev županije v »soseske« in dokazuje slovenski znaçaj izilke doline; (drugje te razdelitve bajé ni). Še važno in značilneje pa je slovensko »obçinsko gospodarstvo«, ki je bilo v XVI. stoletji razširjeno in zakonito uvedeno še po vsem

matraskem okraji in se še sedaj nahaja po nekod. O tem si je izpisal prof. Bidermann iz sodnih aktov od leta 1557.—1559. mnogo važnih podatkov, ki dokazujejo, da so še takrat vsi udje družine skupno delali in skupno uživali, kakor v staroslovanskih zádrugah. Kdor ni hotel delati, moral je ostaviti družino in najsi je bil gospodarju oče ali mati. Če je starejši sin slabo gospodaril, vzeli so mu gospodarstvo in je izročili začasno mlajšemu z ukazom, da mora »zvesto« gospodariti. Skupno posestvo se ni smelo deliti med sinove, čeravno je imel vsak svojo družino. Prigodilo se je celo, da je starejši brat sam prosil, naj izroče gospodarstvo kómu mlajših bratov, ker so mu bile svakinje nasprotné in dobivale potuho od svojih móž. Sodišče pa se je potegnilo za gospodarja in zažugalo svakinjam, da jih zaprè, ako ne bodo pokórne starejšini. Torej celo siloma so se branila prava staroslovenske zádruge. Šele ko so leta 1810. pridružili matarijski okraj Iliriji in uvèdli »Code Napoléon«, začele so se rušiti stare zadruge in deliti zemljišča. Sicer je bilo tako deljenje že prej olajšano, kakor se vidi iz poročila salzburškega sodnika v Lengbergu z dné 21. prosinca 1807. leta. (*Globus*, 1891., str. 312.).

Gledé na posebni tip izilskega prebivalstva, pisal je že A. Auer v Amthorjevem »Alpenfreundu« (Bd. V., Hft. 1., 1872.), da imajo »slovanski obrazi« bolj izbuljene čeljustne kosti, iskre in za spoznanje poševne oči, jasen pogled, nekoliko blede in svinčeno barvo, večinoma gladke lase. Tudi so bolj skritega in zamišljenega duha, mistiške naravi, zelo razdražni in občutni za nasprotné vtiske, v obče melanholiškega temperamenta in da pojó svoje pesmi v moll-tonu. — Celó govedo je v slovanskih Tirolcih drugačno, nego pri bajuvarskih Nemcih.

Končno se dotika prof. Bidermann še vprašanja, kdaj so se ponemčili tirolski Slovenci. Že Unterforcher je sklepal iz omenjenega urbarja z leta 1319., da se je takrat še slovenski govorilo ne le po vsi izilski dolini, nego tudi v okolici lijenški, tembolj, ker se v tem urbarji čita, da je bil takrat »župan« načelnik virgenske doline. Prof. Bidermann pa misli, da so Slovenci (vsaj po bolj oddaljenih dolinah) še v XV. stoletji ohranili národnost svojo, ker so takrat husitje izkušali svojo vero razširjati v okolici lijenški. V Nemcih bi izvestno ne bili poskušali kaj takega.

Končno izraža prof. Bidermann mnenje, da so se naselili nekateri Slovenci, katerih sledovi se nahajajo v dolinah Tessin in Fassa (ob górenjem toku reke Avisio), zajedno s Furlani iz Furlanije v Tirole. Razpravo svojo završuje z nastopnim pozivom: »Möge endlich ein slavischer Ethnograph es der Mühe wert finden, das Wohngebiet der Ladinier zu bereisen und daselbst mit der nötigen Unbefangenheit nach Slavenresten forschen. Er wird sich für seine Bemühung reichlich belohnt sehen!« S. R.

